

VADLĪNIJAS
NAIDA NOZIEGUMU UN
NAIDA RUNAS
IDENTIFICĒŠANAI UN
IZMEKLĒŠANAI

Dr. iur. KRISTĪNE DUPATE

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
asociētā profesore

SATURS

- 2 Vadlīniju mērķis**
- 3 Jēdzieni**
 - Naida noziegums
 - Naida runa
- 6 Naida noziegums un naida runa kā diskriminācijas aizlieguma principa pārkāpums**
 - Diskriminācijas aizlieguma pazīmes un aizsargātās sabiedrības grupas
 - Diskriminācijas aizlieguma pazīmju saturs un savstarpējā saistība
- 12 Kvalificēšana**
 - Naida noziegumi
 - Naida runa
- 14 Identificēšana**
 - Naida noziegumi
 - Naida runa
- 21 Īsa terminu vārdnīca**
- 22 Izmantotā literatūra**

VADLĪNIJU MĒRĶIS

Šo vadlīniju mērķis ir sekmēt naida noziegumu un naida runas identificēšanu un izmeklēšanu. Šajā nolūkā vadlīnijās skaidroti jēdzieni “naida noziegums” un “naida runa”, šādu noziedzīgu nodarījumu iemesli, vieta tiesību sistēmā, kvalifikācija un identificēšana saskaņā ar starptautisko un nacionālo tiesisko regulējumu.

Autore: *Dr. iur. Kristīne Dupate*, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā profesore
Vadlīnijas izstrādātas projektā “Rīcībspējas attīstība un izpratnes celšana neiecietības novēršanai Latvijā – CALDER” (*CALDER: CapAcity building anD awarEness Rising to prevent and counter intolerance in Latvia*), Nr. 963736-CALDER-REC-AG-2020/REC-RRAC-RACI-AG-2020/LU, LU Nr. ZD2021/21118.

JĒDZIENI

Naida noziegums

Naida noziegums ir noziedzīgs nodarījums, kura motīvs balstīts uz aizspriedumiem.

Naida noziegums ir nodalāms no citiem noziedzīga nodarījuma veidiem, jo tas vienmēr tiek izdarīts ar nodomu, kas balstās uz aizspriedumiem jeb stereotipiem par personu vai personu grupu. Attiecīgi naida noziegums sastāv no diviem elementiem – noziedzīga nodarījuma un motīva, kas balstīts uz aizspriedumiem (stereotipiem) pret personu vai personu grupu. Piemēram, naida noziegums būs gadījumā, kad personai izteikti draudi, veikta īpašuma bojāšana vai nodarīti miesas bojājumi, un tas ir izdarīts ar naida motīvu (nodomu), kas balstīts uz aizspriedumiem jeb stereotipiem par personu vai personu grupu pēc aizsargāto diskriminācijas aizlieguma pazīmes (piemēram, rase, etniskā izcelsme, seksuālā orientācija).

Naida noziegumu veido divi elementi:

- saskaņā ar krimināltiesībām veikts noziedzīgs nodarījums, kas vērsti pret personu vai personu grupu,
- ar tādiem aizspriedumiem motivēts noziegums, kuri attiecas uz diskriminācijas aizlieguma pazīmi.

Ja noziedzīgs nodarījums nav izdarīts ar motīvu, kas balstīts uz aizspriedumiem, tad nav noticis naida noziegums. Ja tiesību sistēmā netiek lietots jēdziens “naida noziegums”, tad, izmeklējot noziedzīgus nodarījumus, izmeklēšanā netiek pievērsta uzmanība tam, vai noziedzīgais nodarījums veikts ar naida motivāciju. Līdz ar to šāda pieeja vispār neļauj identificēt naida noziegumus. Ir jānodala jēdzieni “naida noziegums” un “naida motīvs”. Piemēram, miesas bojājumi personai var tikt nodarīti naida dēļ, tomēr tas būs naida noziegums tikai tādā gadījumā, ja naida iemesls būs personai piemītoša diskriminācijas aizlieguma pazīme (vai arī naida iemesls būs saistītajai personai piemītoša diskriminācijas aizlieguma pazīme).

Naida noziegumu var izdarīt arī bez naida pret personu vai personu grupu, pamatojoties uz tai piemītošu diskriminācijas aizlieguma pazīmi.

Naida noziegumu var veikt dažādu iemeslu dēļ:

- aizvainojuma, greizsirdības dēļ vai arī lai iegūtu autoritāti savā grupā,
- jūtot nevis naidu pret upuri, bet gan naidīgas domas pret grupu, pie kuras upuris pieder,
- izjūtot naidu pret ikvienu personu, kura nepieder pie nodarītāja grupas,
- abstraktā līmenī idejiski iestājoties pret kaut ko, piemēram, pret imigrāciju.

Lai arī šajos gadījumos nav tieša naida pret upuri, tomēr šādi noziedzīgi nodarījumi ir motivēti ar aizspriedumiem un tādēļ uzskatāmi par naida noziegumiem.

Saskaņā ar minēto precīzāk būtu lietojams jēdziens “uz aizspriedumiem balstīts noziedzīgs nodarījums”, nevis “naida noziegums”.

Naida noziegumu var vērst pret personu arī kļūdaina pieņēmuma dēļ par tās piederību kādai sabiedrības grupai (piemēram, kļūdaini piedēvēta tautība vai seksuālā orientācija), tomēr arī šādā situācijā tas ir uzskatāms par naida noziegumu. Tas pats attiecas uz gadījumu, ja no naida nozieguma cieš persona, kurai attiecīgā pazīme nepiemīt, taču tā ir saistīta ar personu, kurai šī pazīme piemīt (piemēram, fiziska uzbrukuma rezultātā cieš ne tikai vīrietis, kuram uzbrukts tādēļ, ka viņš ir romu tautības, bet arī viņa sieva, kura nav romu tautības pārstāve).

Naida runa

Jēdziens “naida runa” ir nošķirams no jēdziena “naida noziegums” jeb “uz aizspriedumiem balstīts noziegums”. Kā norādīts iepriekš, uz aizspriedumiem balstītu noziegumu veido divi elementi – noziedzīgs nodarījums un tā veikšana aizspriedumu dēļ, kamēr naida runu veido tikai viens elements – aizspriedumi.

Jaunākā un izsmeļošākā naida runas definīcija ir atrodamā **Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācijā CM/Rec(2022)16** kura noteic, ka:

“par naida runu ir uzskatāmi jebkura veida izteikumi, kas kūda, veicina, izplata vai attaisno vardarbību, naidu vai diskrimināciju pret personu vai personu grupām vai arī tās nomelno, balstoties uz tādām personīgām pazīmēm kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģiskā pārliecība, pilsonība, etniskā izcelsme, vecums, invaliditāte, dzimums, dzimtes identitāte un seksuālā orientācija”.

Galvenā pazīme, kas liecina par naida runu, ir tās saturs, kas diskriminē personu vai personu grupu. Citiem vārdiem, runas saturs pauž personas vai personu grupas mazāku vērtību, kas nav balstīta uz objektīviem faktiem.

Diskriminējošs saturs var izpausties kā negatīvu aizspriedumu paušana, piemēram,

- nomelnojošs,
- zaimojot,
- stigmatizējot,
- aizskarot,
- apvainojot,
- atsvešinot,
- marginalizējot,
- trivializējot.

Diskriminācija smagākā formā var izpausties kā aicināšana uz konkrētu darbību vai attieksmes paušanu:

- mudināšana, kūdīšana uz naidu,
- mudināšana, kūdīšana uz vardarbību,
- draudēšana.

Tāpat par naida runu ir uzskatāma genocīda, noziegumu pret cilvēci vai kara noziegumu publiska noliegšana, trivializēšana, attaisnošana vai piekrišana tiem, ja tie par tādiem atzīti ar tiesas spriedumu, kā arī tādu personu glorificēšana, kuras ir pastrādājušas šādus noziegumus.

Naida runas definīcijā attiecībā uz genocīda, noziegumu pret cilvēci vai kara noziegumu publisku noliegšanu, trivializēšanu, attaisnošanu vai piekrišanu tiem ir īpaši norādīts, ka šiem noziegumiem jābūt starptautiskas vai nacionālās tiesas konstatētiem. Tāpat attiecībā uz minēto noziegumu izdarījušu personu glorificēšanu naida runa neietver pozitīvus izteikumus par darbībām, kuras minētās personas veikušas ārpus šiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

Naida runa ir arī visu iepriekš minēto izteikumu atbalstīšana, attaisnošana vai tālāka izplatīšana un glabāšana.

NAIDA NOZIEGUMS UN NAIDA RUNA KĀ DISKRIMINĀCIJAS AIZLIEGUMA PRINCIPA PĀRKĀPUMS

Diskriminācijas aizlieguma princips aizliedz izturēties atšķirīgi pret personām vienādās un salīdzināmās situācijās, kā arī aizliedz izturēties vienādi pret personām atšķirīgās situācijās.

Diskriminācijas iemesls visbiežāk ir negatīvi aizspriedumi jeb stereotipi pret kādu personu grupu, kuri rezultējas nepamatotā mazāk labvēlīgā attieksmē pret šo grupu.

Naida noziegumi tiek izdarīti negatīvu aizspriedumu jeb stereotipu dēļ, tie ir vērsti pret konkrētu sabiedrības grupu, un stereotipi ir neatņemams naida noziegumu elements.

Aizspriedumi jeb stereotipi tiek piedēvēti personu grupām, balstoties uz nemaināmām pazīmēm (piemēram, etniskā piederība, vecums) vai arī nemaināmu statusu (piemēram, sociālā izcelsme, ģimenes stāvoklis). Šīs pazīmes tiek sauktas par diskriminācijas aizlieguma pazīmēm, tās ir neatņemamas diskriminācijas aizlieguma principa sastāvdaļas.

Diskriminācijas aizlieguma pazīmes un aizsargātās sabiedrības grupas

Kā norādījusi Satversmes tiesa, "Satversmes 91. panta otrajā teikumā nostiprinātā diskriminācijas aizlieguma principa mērķis ir novērst iespēju, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, piemēram, rasi, tautību vai dzimumu, tiktu ierobežotas personas pamattiesības". Šie nepieļaujamie kritēriji jeb diskriminācijas aizlieguma pazīmes ir cilvēkam piemītošas un parasti nemaināmas pazīmes vai statuss.

Par naida noziegumiem tiek uzskatīti noziegumi, kuri vērsti pret mazāk aizsargātām grupām vai tām piederīgiem indivīdiem. Mazāk aizsargātas grupas ir tās, par kurām pastāv būtiski aizspriedumi ievērojamā sabiedrības daļā un kuras vēsturiski tikušas diskriminētas, proti, attieksme pret tām bijusi mazāk labvēlīga.

Šīs grupas var atšķirties, ņemot vērā nacionālo situāciju, tomēr parasti tās ietver patvēruma meklētājus un bēgļus, citus imigrantus, kā arī citu rasu pārstāvjus un etniskās (ebreju, arābu, romu) kopienas un tām piederīgās personas, reliģiskās, vēsturiskās, etniskās un lingvistiskās minoritātes un LGBTI personas, it sevišķi bērnus un jauniešus, kuri ir piederīgi šīm grupām.

Piemēram, saskaņā ar Latvijas Universitātes 2021. gadā veikto pētījumu Latvijas iedzīvotājiem ir daudz aizspriedumu par romiem, musulmaņiem un afrikāņiem. Līdz ar to personas, kurām piemīt šīs pazīmes, ir potenciāli pakļautas naida noziegumiem un naida runai.

Ir svarīgi, lai tiktu aizsargātas neaizsargātākās grupas, nevis ikviena grupa, jo gadījumā, ja tiek aizsargāta grupa, kura nav neaizsargātā stāvoklī (piemēram, politiķi vai policisti), tad aizsardzība pret naida runu var diskreditēt pati sevi un naida noziegums savā būtībā vairs netiks par tādu uzskatīts. Lai no tā izvairītos, ir jānodrošina, ka pret naidu personas ir aizsargātas tikai tādu pazīmju vai statusa dēļ, kas ir nemaināmi vai kas ir kaut kādā veidā būtiski personas patībai un kas piemīt arī citām personām, kuras kā grupa ir pakļautas diskriminācijai.

Tiesību avotos visbiežāk minētas šādas diskriminācijas aizlieguma pazīmes: **rāse, ādas krāsa, valoda, reliģiskā pārliecība, pilsonība, etniskā izcelsme, vecums, invaliditāte, dzimums, dzimtes identitāte un seksuālā orientācija.**

Jāņem vērā, ka tiesību avoti parasti nesniedz izsmeļošu diskriminācijas pazīmju sarakstu, tādēļ praksē var būt arī citas, skaidri neminētas diskriminācijas aizlieguma pazīmes.

Diskriminācijas aizlieguma pazīmju saturs un savstarpējā saistība

Lai izprastu un spētu identificēt diskrimināciju un naida noziegumus un naida runu, ir svarīgi izprast, ko nozīmē un ietver konkrētas diskriminācijas aizlieguma pazīmes.

Rāse un ādas krāsa

Mūsdienu tiesību dokumentos tādas diskriminācijas aizlieguma pazīmes kā rāse un ādas krāsa vairs nenošķir no etniskās piederības, bet uzskata par vienotu pazīmi. Šāda pieeja ir attīstījusies, pirmkārt, tādēļ, ka būtībā nevar runāt par konkrētām rasēm (konkrētu ādas krāsu vai izskatu), kuras

pastāvētu, ņemot vērā ģenētisko daudzveidību pasaulē. Otrkārt, bieži ir grūti nošķirt, vai mazāk labvēlīga attieksme pret personu vērsta atšķirīgā izskata vai tautības (etniskās piederības) dēļ. Treškārt, pat diskrimināciju rases un etniskās piederības dēļ nereti ir grūti nošķirt no tādām pazīmēm kā pilsonība (izcelsme) un reliģiskā pārliecība, jo nereti personas tiek diskriminētas nevis tieši, piemēram, etniskās piederības dēļ, bet gan attiecīgās etniskās grupas piekoptās reliģiskās pārliecības dēļ. Piemēram, šāda situācija varētu būt gadījumā, ja uzbrukums pēc ārējā izskata arābu izcelsmes personai notiek tādēļ, ka uzbrucējam nepatīk musulmaņi un viņš uzskata, ka visas arābu izcelsmes personas ir islāmticīgie.

Etniskā piederība

Latviešu valodā kā jēdziena “etniskā piederība” sinonīms parasti tiek lietots jēdziens “tautība”. Arī šis jēdziens ir plašs un bieži saistīts ar citām diskriminācijas aizlieguma pazīmēm. Piemēram, etnisko grupu parasti raksturo vienota izcelsme (senči) un kopīgas vēsturiskās atmiņas, kā arī kultūras fokusēšanās uz vienu vai vairākiem simboliskiem elementiem, kas nosaka grupas identitāti. Eiropas Savienības Tiesa ir norādījusi: “etniskās piederības jēdziena pamatā ir ideja, ka sabiedrības grupas tostarp ir iedalāmas kopienās pēc tautības, reliģiskās ticības, valodas piederības, kultūras un tradicionālās piederības un dzīves vides”.

No minētajām definīcijām izriet, ka jēdziens “etniskā piederība” jeb “tautība” ietver vairākas pazīmes, pēc kurām ir nosakāma personas etniskā piederība. Turklāt, kā redzams, diskriminācijas aizlieguma pazīme “etniskā piederība” var pārklāties ar citu diskriminācijas aizlieguma pazīmi – reliģisko pārliecību. Jēdziena “etniskā piederība” jeb “tautība” vietā Latvijā bieži lieto jēdzienu “nacionalitāte”, taču tas ir kļūdaini, jo nacionalitāte apzīmē valsts piederību, t. i., personas pilsonību jeb saistību ar valsti, nevis personas tautību.

Izcelsme

Vairāki tiesību dokumenti min tādu diskriminācijas aizlieguma pazīmi kā “izcelsme”. **ES Padomes 2008. gada 28. novembra Pamatlēmuma 2008/913/TI** Preambulas 8. apsvērumā skaidrots: “Šajā pamatlēmumā uzskata, ka jēdziens “izcelsme” galvenokārt attiecas uz personām vai personu grupām, kas ir cēlušās no personām, kuras var raksturot ar noteiktām pazīmēm (piemēram, rase vai ādas krāsa), bet iespējams, ka ne visas šīs pazīmes joprojām pastāv. Neskatoties uz to, šīs personas vai personu grupas to izcelsmes dēļ var saskarties ar naidu vai vardarbību.” No minētā izriet,

ka diskriminācijas aizlieguma pazīme “izcelsme” attiecas nevis vienkārši uz personas izcelsmi, bet gan uz izcelsmi, kas saistīta ar rasi, ādas krāsu, etnisko vai valsts piederību, bet pēdējās minētās diskriminācijas aizlieguma pazīmes vairs īsti nav uz personu attiecināmas.

Piemēram, Latvijas kontekstā varētu minēt etnisko minoritāšu pārstāvjus, kuru pēcnācēji ir asimilējušies un gan formāli, gan pēc būtības pilnībā iekļāvušies majoritātes etnicitātē un kultūrtelpā, tomēr attieksme pret šīm personām ir mazāk labvēlīga, jo viņu senči bijuši piederīgi citai etniskajai grupai.

Pilsonība

Jēdziens “pilsonība” jeb “nacionalitāte” (angl. *nationality*) norāda uz tiesisku saikni starp personu un valsti, un, kā minēts iepriekš, tas neapzīmē personas etnisko izcelsmi jeb tautību.

Reliģiskā vai cita pārliecība

Aizliegums diskriminēt attiecas ne tikai uz personas reliģisko pārliecību, bet arī uz citu pārliecību, proti, filozofisko vai garīgo pārliecību. Tāpat ir skaidrs, ka minētā pazīme aizsargā arī ateistus un neticīgos, jo diskriminācijas aizlieguma pazīme “reliģiskā pārliecība” aizsargā reliģisku vai filozofisku pārliecību par dieva esamību vai neesamību. Tai pašā laikā, lai persona varētu baudīt aizsardzību pret diskrimināciju reliģiskās vai citas pārliecības dēļ, kā norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesa, ir jākonstatē, ka reliģiskā vai cita pārliecība personai ir patiesa un dziļa un ka minētās tiesības nenodrošina to, ka persona drīkst rīkoties un uzvesties publiskajā telpā saskaņā ar jebkuru savu pārliecību.

Tāpat svarīgi, ka tiesības uz reliģisko brīvību “ietver gan *forum internum*, proti, uzskatu pastāvēšanu, gan *forum externum*, proti, reliģiskas ticības publisku paušanu”. Līdz ar to personas var saskarties ar diskrimināciju naida nozieguma vai naida runas formā, tieši realizējot *forum externum* jeb paužot savu reliģisko pārliecību publiski.

Jāņem vērā, ka naida runas kontekstā reliģijas un ar to saistīto personu kritizēšanai ir sava specifika. Piemēram, ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja ir norādījusi, ka nav sodāma reliģisko līderu kritizēšana vai reliģiskās doktrīnas vai ticības principu komentēšana. Tāpat uzsvērts, ka arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa jautājumus par reliģisko pārliecību vārda brīvības un naida runas kontekstā ir skatījusi kā specifisku jautājumu. Proti, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka tie, kuri izvēlas paust savu reliģisko pārliecību, neatkarīgi no tā, vai šīs personas pieder pie reliģiskā vairākuma vai

mazākuma, nevar cerēt izvairīties no kritikas. Šīm personām ir jāpieņem un jāakceptē, ka citi var noraidīt viņu reliģisko pārliecību, un pat jāsamierinās ar doktrīnām, kuras tiek uzskatītas par attiecīgajai ticībai naidīgām.

Dzimums un dzimte

Diskriminācijas aizlieguma pazīme “dzimums” (angl. *sex*) šaurākā nozīmē ietver personas bioloģisko dzimumu (statusu), taču tā ir cieši saistīta ar pazīmi “dzimte” (angl. *gender*), kas nozīmē sociāli noteiktas lomas, uzvedības modeļus, aktivitātes un atribūtus, kurus sabiedrība uzskata par piemērotiem sievietēm un vīriešiem. Visbiežāk tiesību akti nenodala diskriminācijas aizlieguma pazīmes “dzimums” un “dzimte”, bet tās apvieno diskriminācijas aizlieguma pazīmē “dzimums”. Tādējādi ar jēdzienu “diskriminācija dzimuma dēļ” ir jāsaprot mazāk labvēlīga attieksme gan bioloģiskā dzimuma dēļ (piemēram, diskriminācija grūtniecības dēļ), gan arī diskriminācija sociālā dzimuma jeb dzimtes dēļ (piemēram, izsmiekla vēršana pret vīrieti, ja viņš nav galvenais ģimenes apgādnieks).

Dzimtes identitāte

Jēdziens “dzimtes identitāte” apzīmē personas iekšējo sajūtu attiecībā uz piederību (bioloģiskajam) dzimumam un/vai (sociāli definētai) dzimtei. Piemēram, personai var būt viens dzimums, bet tā var justies un sevi asociēt kā pretējā dzimuma personu, kā rezultātā persona var vēlēties un arī veikt korekcijas gan attiecībā uz savu bioloģisko dzimumu, gan dzimti (sociālo uzvedību, piemēram, valkājot pretējam dzimumam raksturīgu apģērbu, piekļūstot pretējam dzimumam raksturīgu runas veidu, manierismu). Tādējādi ar jēdzienu “diskriminācija dzimtes identitātes dēļ” ir jāsaprot mazāk labvēlīga attieksme pret personu tādēļ, ka tās izskats vai uzvedība neatbilst tās bioloģiskajam dzimumam un/vai dzimtei.

Invaliditāte

Jēdziens “invaliditāte” ir definēts ANO Konvencijā par cilvēku ar invaliditāti tiesībām. Konvencijas 1. pants nosaka: “Pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.”

Minētā definīcija ir daudz plašāka nekā tā, kas noteikta Latvijas nacionālajos tiesību aktos.

Līdz ar to par diskrimināciju invaliditātes dēļ ir uzskatāmi gadījumi, kuros mazāk labvēlīga attieksme ir vērsta ne tikai pret personām, kurām ir valsts piešķirts invaliditātes statuss, bet gan ikvienā gadījumā, kurā pret personām izturas mazāk labvēlīgi tādēļ, ka tām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt pilnvērtīgu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.

Seksuālā orientācija

Diskriminācijas aizlieguma pazīme “seksuālā orientācija” apzīmē ikvienas personas dziļu emocionālu un seksuālu piesaisti citai personai un intīmas un seksuālas attiecības ar šo personu neatkarīgi no personas dzimuma, t. i., neatkarīgi no tā, vai persona ir pretējā dzimuma vai tā paša dzimuma.

Statuss

Kā norādīts iepriekš, Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā judikatūrā ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantā noteiktais diskriminācijas aizlieguma pazīmju katalogs ir atvērts un līdz ar to vārdi “cits statuss” var iekļaut arī pašā tekstā skaidri nenosauktas pazīmes vai statusus. Ja klasiski par diskriminācijas aizlieguma pazīmēm ir atzītas tādas personai piemītošas pazīmes kā dzimums, etniskā piederība, vecums, tad diskriminācija ir iespējama arī personas “statusa” dēļ.

Eiropas Pretrasima un neiecietības komiteja ir definējusi diskriminācijas aizlieguma pazīmi kā “personas tiesisko vai faktisko situāciju, kura attiecas ne tikai uz ģimenes, imigrācijas vai profesionālo statusu, bet arī uz tādiem faktoriem kā dzimšana ārlaulībā, finansiālā situācija, veselības stāvoklis, ieslodzījums, dalība arodbiedrībā vai citā biedrībā vai dzīvesvieta”.

KVALIFICĒŠANA

Naida noziegumi

Tā kā tiesību avotos **naida noziegums saskaņā ar krimināltiesībām ir noziedzīgs nodarījums, kas izdarīts pret personu vai personu grupu un motivēts ar aizspriedumiem, kuri attiecas uz diskriminācijas aizlieguma pazīmi**, tad saskaņā ar Krimināllikumu naida noziegums būtu kvalificējams saskaņā ar kādu no tajā noteiktajiem noziedzīgā nodarījuma sastāviem un 48. panta pirmās daļas 14. punktu, kas noteic, ka par atbildību pastipriņo-šiem var atzīt gadījumus, kuros “noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu vai sociālā naida dēļ”.

Līdz ar to Krimināllikums būtībā atstāj aizsargāto sabiedrības grupu vai tām piederīgu individu uzskaitījumu atvērtu un formāli ļauj atzīt par naida noziegumu jebkuru noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts pret jebkuru sabiedrības grupu vai tai piederīgu individu.

Turklāt naida noziegumu iespējams kvalificēt kā noziedzīgu nodarījumu kopību, ja naida noziegums atbilst arī Krimināllikuma 78. vai 150. panta sastāvam.

Naida runa

Kā norādīts iepriekš, par naida runu ir uzskatāms jebkura veida izteikums, kas kūda, veicina, izplata vai attaisno vardarbību, naidu vai diskrimināciju pret personu vai personu grupām vai arī tās nomelno, balstoties uz tādām personīgām pazīmēm kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģiskā pārliecība, pilsonība, etniskā izcelsme, vecums, invaliditāte, dzimums, dzimtes identitāte un seksuālā orientācija.

Līdz ar to par naida runu ir paredzēta kriminālatbildība Krimināllikuma 78. pantā “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” un 150. pantā “Sociālā naida un nesaticības izraisīšana”.

78. pantā noteiktais noziedzīgais nodarījums ir formāls, taču 150. pantā noteiktais – materiāls, jo pieprasa pierādīt, ka ir nodarīts būtisks kaitējums. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2016. gada 29. septembra

lēmumā lietā Nr. 11816003310, nosakot būtisku kaitējumu Krimināllikuma 145. pantā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā, noteica, ka "ne katrs Latvijas Republikas Satversmē garantēto tiesību aizskārums pats par sevi, bez aizskāruma izvērtējuma, atzīstams par būtisku kaitējumu likuma "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību" 23. panta izpratnē. Būtisks kaitējums nosakāms, pamatojoties uz tiesā pārbaudītiem pierādījumiem, izvērtējot interešu apdraudējuma veidu, saturu, intereses nesēja jeb personas, pret kuru vērsts apdraudējums, īpašības un attieksmi pret konkrēto interešu apdraudējumu".

Vērtējot šo tiesas atziņu kontekstā ar 150. pantā noteikto aizsardzību pret naida runu un balstoties uz starptautiskajās tiesībās nostiprināto atzinumu, ka jebkura diskriminācijas izpausme rada morālu kaitējumu, ir secināms, ka naida runas konstatēšana jau pati par sevi ir pietiekama, lai uzskatītu, ka ir noticis būtisks kaitējums.

Par naida runu ir uzskatāma arī genocīda un tādu noziegumu pret cilvēci vai kara noziegumu publiska noliegšana, trivializēšana, attaisnošana vai piekrišana tiem, kuri par tādiem atzīti ar tiesas spriedumu, kā arī to personu glorificēšana, kuras šādus noziegumus ir pastrādājušas. Līdz ar to šāda satura naida runas gadījumā noziedzīgais norādījums ir kvalificējams saskaņā ar Krimināllikuma 74.¹ pantu "Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana".

IDENTIFICĒŠANA

Naida noziegumi

Lai sekmīgi identificētu naida noziegumu, ir jāidentificē uz aizspriedumiem balstīts nodoms, kura dēļ noziedzīgais nodarījums veikts.

Šajā kontekstā ir svarīgi pārbaudīt un konstatēt vairāku faktu esamību vai neesamību.

1. Vai nodarītājs ir paudis kādus izteikumus (precīza izteikumu noskaidrošana un fiksēšana ir būtiska), rādījis žestus vai demonstrējis simbolus, kuri vērsti pret noteiktu sabiedrības grupu.
2. Vai noziedzīgo nodarījumu, iespējams, veikušas vairākas personas.
3. Vai nozieguma vietā ir konstatējami aizvainojoši simboli, vārdi, žesti, darbības, kas pauž aizspriedumus pret noteiktām sabiedrības grupām.
4. Vai nodarītāju apģērbs, tetovējumi, aksesuāri norāda uz piederību noteiktai grupai, kura pauž aizspriedumus pret citām sabiedrības grupām.
5. Vai upuris ir piederīgs citai sabiedrības grupai (piemēram, upurim ir cita tautība, valstiskā izcelsme, reliģiskā pārliecība (it sevišķi, ja tiek lietoti reliģiski simboli), seksuālā orientācija u. c.), vai upuris pats nav piederīgs noteiktai sabiedrības grupai, bet ir kļūdaini ar to asociēts (piemēram, nodarītājs nepareizi noteicis upura tautību), vai upuris ir aktīvi iestājies par kādas sabiedrības grupas tiesībām (piemēram, heteroseksuāla persona, kas aktīvi aizstāvējusi LGBTI personu tiesības).
6. Vai noziedzīgs nodarījums noticis kādas iestādes (piemēram, reliģiskas organizācijas, LGBTI organizācijas vai pulcēšanās vietas) tuvumā.
7. Vai noziedzīgais nodarījums aizskāris konkrētas upura ķermeņa vietas vai apģērbu, aksesuārus (piemēram, transpersonas ģenitālijas, reliģisku pārliecību demonstrējošu apģērbu (musulmaņu sievietes galvassegas, ebreju, hindi vīriešu galvassegas)).
8. Vai noziedzīgais nodarījums izdarīts noteiktai sabiedrības grupai svarīgā atceres vai svētku dienā.
9. Vai nodarītājs ir bijis vai ir iesaistīts kādā grupā, kas aizstāv aizspriedumus pret citām sabiedrības grupām.

Naida runa

Naida runas identificēšanā visgrūtāk ir konstatēt, vai konkrētā izpausme ir atzīstama par tiesību uz vārda brīvību izmantošanu un vai šīs tiesības izmantotas samērīgi.

Kā zināms, vārda brīvība ir plaša pamattiesība. Kā norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesa, vārda brīvība ir viens no demokrātiskas sabiedrības pamatiem un viens no pamata priekšnoteikumiem sabiedrības attīstībai un indivīda pašrealizācijai. Vārda brīvība attiecas ne tikai uz “informāciju” un “idejām”, kuras tiek uztvertas labvēlīgi vai kuras ir neaizskarošas vai vienaldzīgas, bet arī uz tādām, kuras aizvairo, šokē vai ir traucējošas. Šādas prasības attiecībā uz vārda brīvību ir tādēļ, ka demokrātiska sabiedrība nav iedomājama bez plurālisma, tolerances un plašas domāšanas. Ja izteikumi ir par sabiedrībai būtisku jautājumu, tad vārda brīvība ir ļoti plaša. Tai pašā laikā izteikumi, kuri veicina vai attaisno vardarbību, naidu, ksenofobiju vai cita veida neiecietību, parasti nebauda 10. pantā noteikto vārda brīvības aizsardzību.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi: lai arī atsevišķos gadījumos indivīdu intereses var tikt pakārtotas grupas interesēm, tomēr demokrātija nenozīmē, ka vairākuma viedoklim vienmēr ir dodama priekšroka. Gadījumā, ja saduras mazākuma un vairākuma viedoklis, ir jāatrod taisnīgs līdzsvars, lai nodrošinātu korektu attieksmi pret mazākumu un izvairītos no vairākuma dominējošā stāvokļa, kā arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas aizsardzības jaunprātīgas izmantošanas. Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka plurālisms un demokrātija balstās uz dažādības patiesu atzīšanu un cienīšanu. Harmoniskas attiecības starp personām un grupām ar dažādām identitātēm ir būtiskas, lai sasniegtu sociālo kohēziju. Līdz ar to naida runas nošķiršana no vārda brīvības baudīšanas ir komplicēts uzdevums, izņemot tādu naida runu, kura nebauda Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas aizsardzību.

Par naida runu, kas nebauda Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas aizsardzību, ir atzīstama:

- holokausta noliegšana,
- totalitāra režīma slavināšana un aicinājums uz totalitāra režīma nodibināšanu,
- atsevišķos gadījumos par naida runu atzīstams arī reliģiskais un rasu/etniskais naidis.

Pārējos gadījumos ir jāvērtē, vai runas paudējs ir rīkojies vārda brīvības robežās un vai attiecīgā izpausme ir leģitīmi ierobežota (atzīta par naida runu).

Lai gan naida runas nošķiršana no vārda brīvības tiesiskas baudīšanas nav vienkāršs uzdevums, tomēr vairāki starptautisko tiesību avoti nosaka kritērijus, pēc kuriem var konstatēt, vai ir pausta naida runa. Šie kritēriji nav jākonstatē kumulatīvi, tie arī bieži pārklājas.

Kā norādīts starptautiskajos tiesību avotos, lai par naida runu sauktu pie kriminālatbildības, nepieciešams pierādīt nodomu un sekas (seku iespējamību, ietekmi uz grupas identitāti un cieņu (angl. *dignity*). Par naida runu ir uzskatāmas ne tikai tās izpausmes, par kurām paredzēta kriminālatbildība, līdz ar to par naida runu ir jāparedz arī cita veida atbildība, piemēram, administratīvā atbildība.

Minētie kritēriji ir šādi.

Konteksts

Izvērtējot konkrētus izteikumus, kuri var mudināt uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību pret mērķa grupu, kontekstam ir ļoti liela nozīme, jo tam var būt tiešs sakars gan ar nodomu, gan ar cēloņsakarību. Konteksta analizē ir jāņem vērā **sociālā, ekonomiskā un politiskā situācija**, kāda valdīja runas vai tās izplatīšanas laikā.

Runas kontekstu primāri var raksturot arī sabiedrībā valdošā spriedze attiecībā uz konkrēto jautājumu. Vienā kontekstā nekaitīgs un neitrāls diskurss var būt bīstams citā kontekstā, līdz ar to vietējās situācijas konteksts ir ļoti svarīgs.

Būtisks arī ir **vēsturiskais un ģeogrāfiskais faktors**, proti, vai konkrētajā sabiedrībā valda spriedze saistībā ar kādiem vēsturiskiem notikumiem, kā arī tas, cik liela saistība konkrētajai sabiedrībai ir ar runā pausto ģeogrāfiskā ziņā.

Piemēram, attiecībā uz politisko situāciju, ņemot vērā arī ģeogrāfisko un vēsturisko faktoru, jāmin situācijas krasas izmaiņas saistībā ar Krievijas Federācijas uzsākto karu pret Ukrainu, kas kopš 2022. gada 24. februāra naidīgs, nievājošs un nepatīšams izteikums par Ukrainu un Ukrainas iedzīvotājiem liek vērtēt kā potenciālu naida runu, pretēji politiskajai situācijai (kontekstam), kāds valdīja pirms šīs karadarbības sākuma. Šajā gadījumā šādu izteikumu ierobežošana primāri ir nepieciešama, lai nodrošinātu valsts drošību un sabiedrisko kārtību.

Tai pašā laikā šāda spriedze Latvijā nevaldīja, piemēram, saistībā ar karu Sīrijā, jo Latvijai ar šo valsti nav kopīgas būtiskas vēsturiskas saiknes, kā arī šī valsts ģeogrāfiski atrodas citā pasaules reģionā.

Vērtējot kontekstu, **ir svarīgi konstatēt, vai grupa, pret kuru runa vērsta, tiek vai vēsturiski ir tikusi diskriminēta**, t. i., vai pret to sabiedrībā valda nozīmīgi aizspriedumi. Lai izvērtētu šo aspektu, talkā ņemami pētījumi un aptaujas, kas norāda uz aizspriedumu līmeni pret noteiktām sabiedrības grupām Latvijā. Papildus var vērtēt grupas lielumu, homogenitātes līmeni, tās neaizsargātību un situāciju sabiedrībā kopumā.

Tāpat, vērtējot kontekstu, ir ņemams vērā **laika faktors**. Piemēram, izteikumus par smagiem vēsturiskiem notikumiem pirms 40 gadiem nevar uzskatīt par tikpat bīstamiem vai aizskarošiem kā izteikumus par notikumiem pirms 10 vai 20 gadiem.

Galū galā konteksts ir noteicošais kritērijs, vērtējot, vai naida runa ir notikusi vai nav, jo izteikumi ir vērtējami kopumā un attiecīgā kontekstā.

Līdz ar to, vērtējot kontekstu, ir svarīgi rast atbildes uz visiem vai dažiem no šiem jautājumiem:

- **Vai runa mudina uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību pret konkrētu grupu?**
- **Vai konkrētā grupa pašlaik tiek vai vēsturiski ir tikusi diskriminēta?**
- **Vai sabiedrībā pastāv saspīlēts vai jutīgs sociālais, ekonomiskais vai politiskais konteksts attiecībā uz runā pausto?**
- **Vai runā paustais skar senus vai nesenus vēsturiskus notikumus?**
- **Vai runā paustais skar nozīmīgus ģeogrāfiskos faktoros vai attiecas uz tiem?**

Saturs un forma

Runas saturs ir atslēgas elements, lai konstatētu kūdīšanu. Satura analīze var ietvert jautājumu, cik lielā mērā runa ir provokatīva vai tieša, kāda ir tās forma, stils, izmantoto argumentu raksturs un balanss.

Attiecībā uz to, cik lielā mērā runa ir provokatīva un tieša, jāizvērtē, vai izteikumi satur negatīvus stereotipus par kādu grupu kopumā un kāds ir konkrēto stereotipu raksturs. Tāpat jāvērtē, cik lielā mērā negatīvie stereotipi, dezinformācija spēj kūdīt uz vardarbīgu, iebiedējošu, naidīgu vai diskriminējošu rīcību.

Vēl ir būtiski ņemt vērā divus faktoros – vai runa ir par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem un vai pastāv balanss starp izmantotajiem argumentiem.

Vārda brīvība ir ļoti plaša, ja izteikumi ir par sabiedrībai būtisku jautājumu. Tai pašā laikā izteikumi, kas atbalsta vai attaisno vardarbību, naidu, ksenofobiju vai citas neiecietības formas, parasti nebauda vārda brīvības tiesību aizsardzību.

Attiecībā uz izmantotajiem argumentiem ir jāvērtē, vai specifiski izteikumi ir sabalansēti ar citiem tā paša runātāja izteikumiem vai arī cita runātāja izteikumiem, īpaši debašu laikā.

Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina par nepamatotu dāņu žurnālista sodīšanu par naida runu viņa veidotajā dokumentālajā filmā par galēji labēju nacionālistisku jauniešu grupu, kura šajā filmā pauda rasistiskus izteikumus pret imigrantiem. Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka žurnālists filmu veidojis, lai parādītu, analizētu un mēģinātu izskaidrot noteiktas jauniešu grupas uzskatus, par kuriem uztraucas sabiedrība kopumā. Līdz ar to šajā dokumentālajā filmā runāts par sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem, par kuriem ir jādiskutē atklāti.

Attiecībā uz formu ir svarīgi konstatēt, kādā formā informācija ir veidota, izplatīta un nosūtīta.

Naida runa var izpausties gan vārdiski – rakstveidā vai mutiski, gan arī citās formās, piemēram, ar attēliem, zīmēm, simboliem, gleznojumiem, mūziku un video rullīšiem. Tā var ietvert arī noteikta veida uzvedību, piemēram, žestus, kuri tiek izmantoti, lai paustu idejas, ziņas vai viedokli.

Attiecībā uz formu un saturu ir jāņem vērā, ka naida runa nereti tiek izteikta “kodētā” valodā, t. i., neizmantojot tieši attiecīgās grupas apzīmējumu. Piemēram, vērstoties pret Ukrainas iedzīvotājiem, lieto nevis apzīmējumu “ukraiņi”, bet gan “ukri”.

Tāpat ir svarīgi konstatēt, vai izteikumi ir pausti vienreiz vai arī vairākkārt.

Līdz ar to, vērtējot kontekstu, ir būtiski rast atbildes uz visiem vai dažiem no šiem jautājumiem:

- **Cik lielā mērā runa ir provokatīva un tieša?**
 - Cik lielā mērā izteikumi satur negatīvus stereotipus par kādu grupu kopumā?
 - Kāds ir konkrēto stereotipu raksturs?
 - Cik lielā mērā negatīvie stereotipi, dezinformācija spēj kūdit uz vardarbīgu, iebiedējošu, naidīgu vai diskriminējošu rīcību?
- **Vai runa ir par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem?**
- **Vai un cik lielā mērā runā ievērots balanss starp argumentiem?**
- **Vai atsevišķi izteikumi ir pausti vienreiz vai vairākkārt?**

Runātājs

Attiecībā uz runas paudēju ir vērtējams viņa stāvoklis sabiedrībā un auditorija, kurai runa ir domāta. Tāpat ir svarīga runas paudēja organizatoriskā pozīcija attiecīgās mērķauditorijas kontekstā – jo lielāka ir runas paudēja autoritāte attiecīgajā mērķauditorijā, jo lielāka ir seku iespējamība jeb viņa spēja ietekmēt auditoriju, piemēram, tāda var būt politiskajiem, reliģiskajiem vai kopienas līderiem.

Tāpat ir jāpievērš uzmanība tam, kāda ir politiķu un citu sabiedrības viedokļa veidotāju loma, radot negatīvu priekšstatu par konkrētām sabiedrības grupām. Vienlaikus ir jāņem vērā vārda brīvības nozīme politikā, kas ir jārealizē, taču ievērojot pienākumus un atbildību.

Vērtējot naida runas paudēju, ir svarīgi rast atbildes uz visiem vai dažiem no šiem jautājumiem:

- **Kāds ir runātāja statuss sabiedrībā? Cik liela ir viņa ietekme, autoritāte?**
- **Kāds ir runātāja statuss attiecīgajā mērķauditorijā (piemēram, kopienu, reliģiskie līderi)? Cik liela ir viņa ietekme, autoritāte?**

Runas ietekme

Runas ietekme ietver tādus elementus kā runas sasniegtā auditorija, tās publiskums, plašums, auditorijas lielums, piemēram, vai runa izplatīta plašsaziņas līdzekļos vai internetā. Var izvērtēt arī citus apstākļus, piemēram, vai runa bijusi publiska, kādi izplatīšanas veidi izmantoti, cik bieži runa piedāvāta publikai un cik plaša bijusi auditorija, vai auditorijai bijis iespējams rīkoties kūdīšanas ietekmē, vai runa izplatīta noteiktā, ierobežotā lokā vai arī ir plaši pieejama visai sabiedrībai.

Parasti naida runas atkārtotāšanās liecina par apzinātu stratēģiju radīt naidīgu pret noteiktu sabiedrības grupu.

Šeit arī jāvērtē, cik lielā mērā (apjomā) izteikumi ir ietekmējuši grupas identitāti un cilvēcisko cieņu (angl. *dignity*).

Vērtējot naida runas ietekmi, ir svarīgi rast atbildes uz visiem vai dažiem no šiem jautājumiem:

- **Cik plašai auditorijai runa pausta?**
- **Kāds ir bijis tās izplatīšanas veids (piemēram, plašsaziņas līdzekļos, internetā).**

Nodoms

ANO Pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. pants prasa nodoma esamību. Nolaidība vai neapdomība nav pietiekams iemesls runu uzskatīt par kūdīšanu vai tās atbalstīšanu, drīzāk tā būs vienkārši materiāla izplatīšana. Tādēļ tiek prasīts, lai darbības ietvertu trīspusējas attiecības starp runas objektu un subjektu, kā arī auditoriju.

Svarīgs ir runas mērķis, piemēram, runa, kura aizsargā vai aizstāv indivīda vai personas cilvēktiesības, nav uzskatāma par tādu, kura būtu krimināli sodāma.

Par nodoma esamību bieži liecina runas atkārtotāšanās.

Seku iespējamība, ieskaitot nenovēršamību

Kūdīšana pati par sevi ir pārdomāts noziedzīgs nodarījums. Ja runas mērķis ir kūdīšana uz noteiktu rīcību, tad šādai rīcībai nemaz nav jānotiek, lai attiecīgo runu varētu uzskatīt par noziedzīgu nodarījumu. Neskatoties uz to, jākonstatē zināms risks, ka kūdīšanas rezultātā rīcība būtu varējusi notikt. Līdz ar to tiesību aizsardzības iestādēm ir jānosaka, vai pastāv ticama iespējamība, ka runa varēja būt par iemeslu reālām darbībām pret mērķa grupu, ņemot vērā, ka cēloņsakarība ir pietiekami tieša.

ĪSA TERMINU VĀRDNĪCA

- Antisemitisms** (angl. *antisemitism*) – aizspriedumi, naidis vai diskriminācija pret ebrejiem kā etnisku vai reliģisku grupu.
- Atsvešināšana** (angl. *alienation*) – personas izstumšana no sabiedrības, kurā tā dzīvo, un liegšana dzīvot saskaņā ar tās vērtībām.
- Diskriminācija** – jebkāda mazāk labvēlīga attieksme pret personu vai personu grupu, pamatojoties uz personai vai personu grupai piemītošu nemaināmu pazīmi vai statusu, ja šādai attieksmei nav objektīva un pamatota attaisnojuma.
- Glorificēšana** (angl. *glorification*) – kāda slavēšana vai apsveikšana par paveikto.
- Holokausta noliegšana** – darbības, kuras pilnībā vai daļēji noliedz vai apšaubā vēsturisko faktu par genocīdu pret ebrejiem Otrā pasaules kara laikā.
- Homofobija** – aizspriedumi, naidis vai bailes no homoseksualitātes vai personām, kuras sevi identificē kā biseksuāļus, gejus, lesbietes vai transdzimtes personas.
- Ksenofobija** (angl. *xenophobia*) – aizspriedumi, naidis vai bailes pret personām no citām valstīm vai kultūrām.
- Kūdišana** (angl. *incitement*) – tādi izteikumi par personu vai personu grupu, kuri rada nenovēršamu diskriminācijas, naidīguma vai vardarbības risku.
- Marginalizācija** (angl. *marginalisation*) – izolācijas vai mazvērtības sajūtas radīšana personai vai personu grupai, tādējādi ierobežojot viņu dalību sabiedrībā vai sabiedriskajā dzīvē.
- Mudināšana** (angl. *advocacy*) – nepārprotama, apzināta un aktīva nomelnošanas, naida vai zaimošanas atbalstīšana, vēršoties pret noteiktai grupai piederīgām personām.
- Naidīgums** (angl. *hostility*) – naida izpausme ārpus normālām garastāvokļa robežām.
- Naidis** (angl. *hatred*) – prāta stāvoklis, ko raksturo tādas intensīvas un neracionālas emocijas pret mērķa grupu kā apvainojums, naidīgums un riebums.
- Nomelnošana** (angl. *denigration*) – uzbrukšana personai vai vairākām personām saistībā ar piederību noteiktai grupai viņu spēju, rakstura un reputācijas dēļ.
- Piekrišana** (angl. *condonation*) – noteikta veida uzvedības attaisnošana, piedošana vai uzmanības nepievēršana (angl. *overlooking*).
- Rasisms** (angl. *racism*) – personas vai personu grupas nicināšana, balstoties uz tādām pazīmēm kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, pilsonība, etniskā vai valstiskā izcelsme, kā arī pārliecība par personas vai personu grupas pārkumu.
- Seksuālā orientācija** – ikvienas personas spēja uz dziļu emocionālu, sirsnīgu un seksuālu pieķeršanos, kā arī intīmām un seksuālām attiecībām ar pretējā dzimuma vai tā paša dzimuma personu vai abu dzimumu personām.
- Stigmatizācija** (angl. *stigmatization*) – personu grupas apzīmēšana negatīvā veidā.
- Trivializācija** (angl. *trivialisation*) – likšana kādam izskatīties mazsvarīgi vai nenozīmīgi.
- Vardarbība** (angl. *violence*) – fiziska spēka lietošana pret citu personu vai kopienai piederīgu grupu, kas rezultējas vai, visticamāk, rezultēsies ievainojumā, nāvē, psiholoģiskā kaitējumā, negatīvā notikumu attīstībā vai zaudējumā.
- Zaimošana** (angl. *vilification*) – aizskaroša kritika pret vienu vai vairākām personām saistībā ar viņu piederību noteiktai personu grupai.

Tiesību avoti

- Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 27, 17.02.2010.
- Eiropas Savienības Tiesas 2021. gada 15. jūlija spriedums lietā apvienotajās lietās C-804/18 IX pret *WABE eV* un *C-341/19 MH Müller Handels GmbH* pret MJ, ECLI:EU:C:2021:594.
- Eiropas Savienības Tiesas 2015. gada 16. jūlija spriedums lietā *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, C83/14, EU:C:2015:480.
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras* un *Levickas* pret Lietuvu (pieteikuma Nr. 41288/15).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Behar* un *Gutman* pret Bulgāriju (pieteikuma Nr. 29335/13).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedums lietā *Savva Terentyev* pret Krieviju (pieteikuma Nr. 10692/09).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek* pret Šveici (pieteikuma Nr. 27510/08).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 23. septembra spriedums lietā *Jersild* pret Dāniju (pieteikuma Nr. 15890/89).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 20. septembra spriedums lietā *Otto-Preminger-Institut* pret Austriju (pieteikuma Nr. 13470/87).
- Invaliditātes likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 91, 09.06.2010.
- Satversmes tiesas 2008. gada 29. decembra spriedums lietā Nr. 2008-37-03. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2008-37-03_Spriedums.pdf#search=

Ieteikumtiesības

- General Policy Recommendation No. 15 of the European Commission against Racism and Intolerance, 21 March 2016, pp. 14–16. Available: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>
- Rabat Action Plan. UN Human Rights Council, twenty-second session, 11 January 2013. Available: https://digitallibrary.un.org/record/746343/files/A_HRC_22_17_Add.4-EN.pdf
- Recommendation CM/Rec(2022)16[1] of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech. Available: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955
- Report of the UN Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. Frank La Rue, A/67/357, 7 September 2012. Available: https://digitallibrary.un.org/record/735838/files/A_67_357-EN.pdf
- UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination General Recommendation No. 35 Combating racist hate speech, 26 September, 2013. Available: <https://www.refworld.org/docid/53f457db4.html>

Publikācijas

- The Camden Principles on Freedom of Expression and Equality. Article 19, April 2009. Available: <https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/the-camden-principles-on-freedom-of-expression-and-equality.pdf>
- Guidance Note on the Practical Application of Council Framework Decision 2008/913/JHA on Combating Certain Forms and Expression of Racism and Xenophobia by Means of Criminal Law. EU High Level Group on Combating RACISM, XENOPHOBIA and Other Forms of Intolerance, November 2018. Available: https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=55607
- Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights. European Court of Human Rights, 31 August 2022. Available: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_10_eng.pdf
- Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual, Global Law Enforcement Support Section (GLESS) Crime and Law Enforcement Statistics Unit (CLESU), Version 3.0. FBI, 3 January 2022. Available: <https://www.fbi.gov/file-repository/ucr-ucr-hate-crime-data-collection-guidelines-training-manual-030122.pdf/view>
- Hate Crime Guidance Manual 2010. Association of Chief Police Officers of Scotland, September 2010. Available: <http://www.hatecrimescotland.org/wp/wp-content/uploads/2014/08/Association-of-Chief-Police-Officers-in-Scotland-Hate-Crime-Manual-2010.pdf>
- Hate Crime Laws: A Practical Guide, 2009, p. 16. Available: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>
- Hate Speech. European Court of Human Rights, January 2023. Available: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf
- Investigation of Hate Crimes. Municipal Police Training Council Model Policy. New York State Division of Criminal Justice Services, 2020. Available: <https://www.criminaljustice.ny.gov/crimnet/ojsa/standards/MPTC%20Model%20Policy-Hate%20Crimes%20September%202020.pdf>
- Kaprāns, M., Mieriņa, I., Saulītis, A. Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā. 2020. Pieejams: http://fsi.lu.lv/userfiles/Ethnic%20stereotypes_SAPC.pdf
- Naida runa un vārda brīvība (tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.1, 78., 150. pantu), tiesu prakse, 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs. Augstākā tiesa, 2018. Pieejams: https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2018/Naida%20runa%20un%20varda%20briviba_Apkopojums_2018_22_10_2018.doc
- Responding to Hate Crimes: A Police Officer's Guide to Investigation and Prevention, 1999. Available: <https://www.theiacp.org/sites/default/files/2018-11/HateCrimesBrochure%20%281%29.pdf>